

Fedinec Csilla: Kárpátaljai autonómia-koncepciók 1918–1944 között*

[* Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és az MTA-SYLFF támogatásával. Előadásként elhangzott az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Jyväskylä, 2001. VIII. 6–10.).]

The Struggle for Autonomy 1918–1944 in the Carpatho-Ukraine

In this study the autonomy conceptions/bills of the 1918–1944 period are analysed considering international and local legislation and local political conditions of the period. The analysis is based above all on archive documents and contemporary press publication which were not published or not work up earlier. Thus the history of Carpatho-Ukraine can be seen in a new context.

Kárpátalja történetét a két világháború között a következőképpen korszakolhatjuk: 1) A politikai régióvá szerveződés időszaka 1918. IV. 8.–1919. IX. 10.; 2) Kárpátalja az első Csehszlovák Köztársaságban 1919. IX. 10.–1938. X. 11.; 3. Kárpáti Ukrajna 1938. X. 11.–1939. III. 20.; 4) A Kárpátaljai Kormányzóság időszaka 1939. III. 20.–1944. X. 19. [Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyar kisebbség történeti kronológiája 1918–1944. Kézirat, 2000, TLA Kv. 2986. 287 p.] Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy a jelzett időkeretek kritikus időszakaiban vázoljam a terület autonóm státusára vonatkozóan a nemzetközi szerződésekben, az országos törvényekben rögzített, valamint a mindenkori politikai szintéren felmerült elképzeléseket.

1918. július – 1919. augusztus

Magyar rendezés. Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó időszakában az északkeleti-felvidék ruszin területeinek sorsával kapcsolatban több kísérlet futott párhuzamosan. A magyar rendezési terv a Károlyi-kormány alatt öltött formát. 1918. december 1-jén Szabó Oreszt (előtte Ung megyei kormánybiztos, volt belügyminisztériumi osztálytanácsos) személyében kormánybiztost neveztek ki „a magyarországi rutén nemzet” önrendelkezésének előkészítésére Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes és Abauj-Torna vármegyékre felállított Budapest székhelyű kormánybiztossághoz. [Az autonómia megadását a központi sajtó is az egyetlen lehetséges megoldásnak tekintette. L. Pesti Hírlap, 1918. XI. 15.; Népszava, 1918. XI. 18.] Szabót a Papp Antal munkácsi görög katolikus püspök kezdeményezésére novemberben Ungváron megalakult a Magyarországi Rutének Néptanácsa javasolta, melynek programja „az őshaza integritásának” elismerésére épült. A ruszinság lojális képviselőivel való egyeztetés után [A december 10-i budapesti tanácskozásról beszámolt a Pesti Hírlap 1918. XII. 14-i számában.] december 25-én az Országos Törvénytárban kihirdették a december 21-én kelt X. Néptörvényt „a Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról”, [Magyar Törvénytar. 1918. évi törvények és néptörvények. Franklin Társulat, Budapest, 1919. 214–215. p.] mely többek között kimondta: „A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzetet saját beligazgatásának, igazságszolgáltatásának, közművelődésének, vallása gyakorlatának és nyelve használatának körében mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben teljes önrendelkezési jog illeti meg”; a Magyar Népköztársasággal közös ügyek: „külügy, hadügy, pénzügy, állampolgárság, magánjogi és büntetőjogi törvényhozás, továbbá a gazdasági, a közlekedési és szociálpolitikát érintő ügyek.” A 2. § szerint: „Ruszkra Krajna határait a nemzetközi

békeértekezlet végleges döntéséig ideiglenesen a Magyar Népköztársaság és Ruszka Krajna küldöttéből álló vegyes bizottság állapítja meg."Az autonóm terület (kormányzóság) határa tehát a törvény szövege szerint is bizonytalan. Ruszka Krajna központja Munkács, a kormányzati szervek a törvény életbe léptetése után a Budapesten székelő ruszka krajnai minisztérium, illetve a helyi kormányzóság. A ruszka krajnai ügyek minisztere Szabó Oreszt, a kinevezett kormányzó Avgusztin Stefán. Március 4-én Berinkei Dénes miniszterelnök és Szabó Oreszt ruszin miniszter rendelete nyomán Ruszka Krajnában tartományi választást tartottak. Április 8-án megalakult Munkácson a tartománygyűlés legfelsőbb szerve: Ruszka Krajna kormánytanácsa. Április 17-én került sor a második (és utolsó) ülésre, amit a munkácsi városi direktórium felfegyverzett polgárokkal oszlatott fel. Ez volt az első ruszin parlament. A tanácsköztársaság idején megyei direktóriumok alakultak: beregi (központja: Beregszász), ugocsa (Nagyszőlős), máramarosi (Huszt) és ungi (Csap). Szinte minden településnek volt helyi direktóriuma. Ruszka Krajna népbiztosa március 24-től Avgusztin Stefán lett, aki munkácsi képviselőjének nevezte meg Kaminszki József ügyvédet. Az országrész kormányzásában demokratikus elveket igyekeztek megvalósítani, visszafogni a hátrányos országos rendelkezéseket, többek között állami fizetést kaptak az egyházi személyek. A Ruszin Népbiztosság elrendelte április 9-én a Ruszin Vörös Gárda, április 12-én a ruszin Vörös Őrség felállítását (mindkettőt Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes, Abaúj és Gömör megye területére). [L. A ruszin népbiztosság rendeletei: 1. R. N. A ruszin Vörös Gárda megalakítása. In: Tanácsköztársasági Törvénytár . II. A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei. 1919. IV. 10. – IV. 30. A Magyarországi Szocialista Párt kiadása, Budapest, 1919. 235–236. p.; 2. R. N. A ruszin Vörös Őrség megalakítása. Uo. 236–238. p.] Április 29-re azonban a csehszlovák és a román katonai megszállás a régióban véget vetett a tanács hatalomnak (40 napig állt fenn, március 21-től). A tanácsköztársaság június 23-án elfogadott alkotmánya még kitért arra, hogy a „ruszin többségű magyarországi összefüggő kerületeket” „ruszin nemzeti kerületeknek ismeri el” (87. §). [A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya. In: Tanácsköztársasági Törvénytár . V. A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya. A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei. 1919. VI. 10. – VI. 30. 21. p.] Az autonóm terület határai folyamatosan szűkültek. Január–március folyamán a román hadsereg benyomult a Felső-Tisza vidékére. A csehszlovák katonaság január 12-re elfoglalta az Ung folyóig terjedő nyugati térséget, közte Ungvárt, ahová a 31. sz. ezred vonult be Ciaffi olasz ezredes vezetésével. (Május 2-ig ő lett a megszállt területek katonai parancsnoka, utána Hennoque francia tábornok.) Február 19-én elfoglalta hivatalát Ladislav Moys, a csehszlovák hatóságok által kinevezett ungi zsupán. Április 16-ától a román hadsereg (a párizsi békekonferencián február 26-án megállapított, a nagyhatalmak által március 17-én jóváhagyott demarkációs vonal teljes hosszában), április 23-ától a csehszlovák hadsereg is tovább folytatta a felvonulást. Román megszállás alá került a területnek körülbelül 65 százaléka a Máramarossziget–Técső–Huszt–Beregszász–Csap vonalon. A csehszlovák hadsereg vette birtokába az Ungvári, a Nagybereznai, a Perecsenyi járást, a Munkácsi járás egy részét, május 3-án foglalták el Csapot, július 23-án Beregszászból már a román katonaságot szorította ki, amely addig a régiónak mintegy 35 százalékát bitorolta. Július 25-én a Vörös Hadsereg bombázta Csapot, mire a csehszlovák hadsereg megszállta a július 1-jei pozsonyi fegyverszüneti szerződésben kijelölt felvidéki semleges zónát. [Párizsban Beneš, az új csehszlovák állam kül- és belügyminisztere diktálta a Magyarország és Csehszlovákia közti demarkációs vonalat (amely nem szerepelt a belgrádi katonai konvencióban), annulláltatta az etnikai elveken alapuló Bartha–Hodža-féle megállapodást, elsimította a konfliktust, amely a magyar demarkációs vonalak Csehszlovákia általi megszegéséből adódott, sőt, ez a demarkációs vonal végleges politikai határrá vált. L. Ádám Magda: Eduard Beneš. In: Rubicon , 1994/3. 20–23. p.] *Ukrán tervek.* Az ukrán

irányzat a máramarosi részen tudott a legerőteljesebben megnyilvánulni. 1918. november 8-án Kőrösmezőn a település és a környező falvak lakói határozatot hoztak a Hucul föld Ukrajnához csatolásáról. Megalakították a Hucul Néptanácsot (Jaszinyai [Kőrösmezei] Ukrán Néptanács). Képviselői jelen voltak a december 10-i budapesti tanácskozáson (a ruszin autonómiáról), december 18-án a máramarosszigeti tanácskozáson, ahol beválasztották őket a Máramarosi Néptanácsba. Novemberben Sztanyiszlavban megnyílt a Hucul Néptanács képvisellete. December 22-én azonban a magyar katonaság bevonult Kőrösmezőre. A Néptanács tagjai a hegyekbe menekültek, majd a január 7-ről 8-ra virradó éjjel felkelést szerveztek Kőrösmezőn. Január 13.–17. között fegyverrel elfoglalták a Rahói járást. A továbbnyomulást a román hadsereg állította meg. Május elején, amikor a román hadsereg megindult Rahó irányába, a Hucul Néptanács harc nélkül feladta az addig ellenőrzött területet. Január 21-én Huszton ukrán kongresszust tartottak Mihajlo Brascsajko kárpátaljai politikus, a régióban az ukrán mozgalom szervezője elnökletével, melyen határozatot hoztak az Ukrajnával való „újraegyesülésről”. Másnap Kijevben az Ukrán Nemzeti Tanács direktóriuma kimondta a Nyugat-ukrán Népköztársaság (Galícia, Bukovina, valamint „Uhorszka Rusz”) és a Dnyeperi Nagy Ukrajna egyesítését. A régió sorsa azonban a harmadik irányból dőlt el.

Az amerikai ruszinok szervezkedése. Az észak-amerikai földrészen a ruszin–ukrán emigráció állandó figyelemmel kísérte az anyaföldön zajló eseményeket. Körükben többféle irányzat létezett, közülük azt mutatom be, amelyik végül is eredményesnek bizonyult.

1918. július 23-án az egyesült államokbeli Homesteadben két ruszin görög katolikus szervezet egyesülésével alakult meg a Ruszinok Amerikai Néptanácsa (American National Council of Ruthenians) Nyikolaj Csopaj elnökletével. A tanács megbízta Gregory Zhatkovych ügyvédet, hogy foglalja össze a szervezet célkitűzéseit, amit memorandum formájában az USA elnökéhez kívánnak továbbítani. A szervezet képviselői útján októberben tárgyalt W. Wilsonnal, tagja lett a Közép-Európai Demokratikus Szövetségnek (elnöke: T. G. Masaryk), Philadelphiában aláírta a független közép-európai népek közös céljait megfogalmazó nyilatkozatot, november 12-én pedig Scrantonban megszavazta az „ősi ruszin területek” – Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, Gömör, Borsod, Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros – Csehszlovákiához való csatolását „széles jogkörű autonómiával” (Scranton resolution). Másnap Zhatkovych Washingtonban átadta T. G. Masaryknak a scrantoni kongresszus jegyzőkönyvét, november 15-én pedig külön levélben értesítette W. Wilson amerikai elnököt és Robert Lensing külügyminisztert a scrantoni döntésről.

Ennek nyomán a január 18-án megnyíló párizsi békekonferenciára a csehszlovák kormányt képviselő E. Beneš és K. Kramar a ruszinok képviselétére Zhatkovych Gregoryt és Gardosh Julijt, az amerikai ruszinok küldötteit és Anton Beszkidet, az Eperjesi Ruszin Tanács elnökét hívta meg. Mindhárman február 13-án érkeztek a helyszínre, ahol ún. Közös Bizottságot alakítottak a ruszin érdekeknek a békekonferencián való képviselétére, a csehszlovák kormánnyal való tárgyalásokra. Március 12-én a párizsi békekonferencia jóváhagyólag tudomásul vette a csehszlovák követeléseket, közöttük a Kárpátaljára vonatkozókat.

1919. május 8-án a csehszlovák megszállás alatt levő Ungváron az eperjesi, az ungvári és a huszti ruszin tanácsok Avgusztin Volosin elnökletével tartott közös gyűlésükön megalakították a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanácsot, elnök: Anton Beszkid, alelnökök: Avgusztin Volosin, Miron Sztripszkij és Mihajlo Brascsajko). A Tanács kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást. A határozatot az Avgusztin Volosin vezette nagy számú küldöttség Prágában átadta T. G. Masaryk köztársasági elnöknek.

Július 29-én ugyanitt megkezdődött a tárgyalás T. G. Masaryk köztársasági elnök, Antonín Švehla belügyminiszter, valamint Gregory Zhatkovych (Ruszinok Amerikai Néptanácsa) részvételével a ruszin–szlovák határról, a ruszin autonóm terület igazgatásának megszervezéséről. Elhatározták: az irányítást ideiglenes direktóriumra bízzák, melynek elnökévé a kormány augusztusban G. Zhatkovych-ot fogja kinevezni. Ugyanezen a napon a csehszlovák kormány megbízásából Ungvárra érkezett J. Breicha azzal a feladattal, hogy megszervezze a polgári közigazgatást. Augusztus 20-tól hivatalosan a ruszin terület polgári igazgatásának vezetője lett (1920. április 26-ig).

Augusztus 12-én G. Zhatkovych a csehszlovák köztársasági elnök által láttamozott levélben tudatta a Központi Orosz Nemzeti Tanáccsal, hogy a köztársasági elnök kinevezte az autonóm direktórium élére. Ekkor még úgy tudta, hogy „végre” Kárpátaljához fog tartozni a Szepes megyei Ólublói járás, Sáros és Zemplén megyék északi, Ung megye északi és keleti része, valamint Bereg, Máramaros és Ugocsa megye.

1919. szeptember – 1920. július

1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban írták alá azt a szerződést, [A Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés. In: Halmosy Dénes . Nemzetközi szerződések 1918–1945 . A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb politikai szerződései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 87–92. p.] melynek értelmében a régió (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagyobb része) Podkarpatszka Rusz néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került. E szerződés 10–13. cikkelyeiben a Csehszlovák Köztársaság kötelezte magát, hogy a területet önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg, autonóm gyűlést állít fel, amelynek törvényhozó hatalmat kell kapnia a nyelvhasználat, az oktatásügy, a vallásügy terén, valamint a helyi közigazgatás kérdéseiben. (A csehszlovák törvénykezésben 508. számú törvény, amelyet 1921. december 31-én hirdettek ki. [Itt és a továbbiakban a törvények hivatkozása: Kemeneczky Kálmán : A Slovenskón és Podkarpatská Rusban hatályos magyar és csehszlovák jog rendszerbe foglalása. Igazságügyi, közigazgatási és pénzügyi (bankügyi) hármass mutató. Košice, 1924.]) Október 3-án a belügyminisztérium rendeletben közölte, hogy Podkarpatszka Ruszban a legfőbb hatalom a katonai parancsnok (Hennoque) kezében van, és meghatározta a polgári közigazgatás vezetője (J. Breicha) pontos jogkörét. November 8-án Hennoque és J. Breicha aláírásával megjelent az Általános szabályzat (Generalny Statutum) Podkarpatszka Rusz megszervezéséről és közigazgatásáról, [Szövegét l. Ruszinszkoji Magyar Hírlap , 1925. VII. 7.] mely többek között kimondta, hogy „Csehszlovákia kötelezi magát létrehozni a Kárpátjai Ruszin Területet a szövetséges és részt vevő nagyhatalmak által megjelölt határokon belül mint autonóm egységet a csehszlovák államban és felruházni azt a csehszlovák állam egységével megegyező legmesszebbmenő önkormányzattal”. A terület ügyeit a szojm (ruszin országgyűlés) és az annak alárendelt kormányzó fogja intézni. Az autonómia életbe léptetéséig „ideiglenes Ruszin Autonóm Direktóriumot” és „ideiglenes adminisztrátort” neveznek ki. „Az adminisztrátor és az autonóm direktórium hivatalai megszűnnek, mielőtt a békekonferencia alapján létesített ruszin Autonóm Alkotmány életbe lép. A ruszin parlament tagjait legkésőbb a közös csehszlovák parlamenti képviselőválasztások megtörténte utáni 90 napon belül választják meg.” A leendő autonóm terület határáról:

„a) a szlovákokat és ruszinokat elválasztó demarkációs vonal Csap községtől Užhorod (Ungvár) város északi részéhez húzódik és pedig oly módon, hogy a vasúti vonal

Szlovákiához, Užhorod pedig a ruszin államhoz fog tartozni és innen az Ung folyó mentén a Kárpátokig. E vonaltól az összes keletre eső terület Autonóm Ruszin Területnek minősül.

b) az Autonóm Ruszin Terület déli határát a békekonferencia úgy állapította meg, hogy a ruszin–magyar határ Csaptól kezdve ruszin területen marad egész Máramarosszigetig, mely város Romániának jut. A határ további részében a Tisza folyó mentén északra halad az északi határhoz, mely megfelel a volt Magyarország és Galícia közötti határnak.

c) amennyiben a ruszin népnek egy része a békekonferencia határozata alapján minoritást képez a szlovák területen, a csehszlovák kormány mindkét nép képviselőit az javasolta, hogy egyezzenek bele az összefüggő (folytatólagos) ruszin területnek az Autonóm Ruszin Területhez való esetleges csatolásába."

November 10-én Csehszlovákia ratifikálta a saint-germaini szerződést, s ugyanezen a napon kinevezték Podkarpatszka Rusz Autonóm Direktóriumát, amelynek elnöke Gregory Zhatkovych lett. A direktóriumhoz 6 osztály tartozott: 1. elnöki és határon túli, 2. művelődési és iskolaügyi, 3. vallási, ipari és kereskedelmi, 4. igazságszolgáltatási, földművelésügyi és élelmiszerellátási, 5. belügyi, 6. pénzügyi. A közigazgatási beosztás szerint a terület 4 zsupából állt: úm. ungvári – hozzá tartozott az ungvári, perecsenyi, szerednyei, nagybereznai járás, munkácsi – munkácsi, dolhai, szolyvai, oroszvégi, alsóvereckei, volóci járás, beregszászi – beregszászi, huszti, ilosvai, kaszonyi, nagyszőlősi járás és máramarosi zsupa – rahói, nagybocskói, técsői, taracközi járás. Néhány nappal később G. Zhatkovych a homesteadi ruszin kongresszuson számolt be arról, hogy Podkarpatszka Rusz a legszélesebb körű autonómiát fogja kapni.

Zhatkovych és a direktórium azonban gyakorlatilag tehetetlennek bizonyult. Február 19-én a direktórium lemondott. Február 29-én megszületett a Csehszlovák Köztársaság alkotmánya (a törvénytárban 121. sz.), melynek 3. §-a megerősítette, hogy Kárpátalja, amely „önkéntes csatlakozás alapján” az „egységes és oszthatatlan” Csehszlovák Köztársaság része, a „legszélesebb körű autonómiával lesz felruházva”, élén a kormányzóval, aki a ruszin országgyűlésnek lesz felelős. [A Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevele . Állami Könyvkiadó Hivatal, Prága, 1923.] Április 18-án, illetve 25-én első ízben tartották meg a csehszlovák nemzetgyűlési és a szenátusi választásokat. A választási törvényben (1920. február 29., 123. sz.) Podkarpatszka Rusz a Csehszlovák Köztársaság 23. számú választókerülete, amely 9 parlamenti képviselőt és 4 szenátort választhat. Ebből a körből azonban Kárpátalja kimaradt, hivatkozva a román katonai jelenletre. A román hadsereg kivonulása szakaszosan február 24-től augusztus végéig tartott, amikor a csehszlovák minisztertanács 2616. sz. határozatával Kárpátalján szükségállapotot vezettek be, amely 1922. április 26-ig volt érvényben.

Április 26-án elfogadták a Generalny Statutum módosítására vonatkozó 356. számú kormányrendeletet. Ennek értelmében J. Breichát, a polgári közigazgatás vezetőjét felmentették tisztségéből, május 5-én pedig T. G. Masaryk köztársasági elnök Zhatkovych-ot Podkarpatszka Rusz kormányzójának nevezte ki ideiglenes jelleggel („a szojm [azaz: a ruszin parlament] összehívásáig”). Az alkormányzó a cseh Peter Ehrenfeld lett.

Zhatkovych-nak azonban továbbra sem sikerült előbbre jutnia a kormánnyal folytatott tárgyalásokban, ezért 1921. március 17-én, kiábrándultan és csalódottan, teaestélyen jelentette be: „Midőn elfogadtam az autonóm Direktórium elnökségét és a kormányzóságot, tettem azt azon erős őszinte meggyőződésből, hogy ezáltal e megbízás, cél és eszmény előmozdítva

lesznek. A nagy hivatalok azonban nagy kötelezettséggel járnak, amelyek akadályul szolgálnak azon cél és eszménynek, melynek fejlődését feladatommak tűztem. Ezért készítettem én és tegnap elküldtem Prágába egy speciális küldönc által egy részletes Exposé-t, [Megjelent nyomtatásban: Zhatkovich G. I.: Otkrytoe-Exposé. Homestead. Pa.: Rusin Information Bureau, n. d.] melyben fel van sorolva a Ruszin–Csehszlovák Unió eseményeinek története és egyidejűleg beadtam a köztársasági elnök úrnak a Podkarpatszka Rusz kormányzói állásáról való lemondásomat." [Rusinszskói Magyar Hírlap, 1921. III. 18.] Áprilisban Prágában minisztertanácsi ülésen foglalkoztak a kérdéssel. Május elején a kormányzót fogadta T. G. Masaryk köztársasági elnök és Jan Cerny miniszterelnök. Zhatkovych nem vonta vissza a lemondását, és május 17-én hivatalos búcsút vett Ungvártól. Nyár végén visszautazott az Egyesült Államokba; kislánya súlyos betegsége és halála akadályozta a korábbi távozásban. Július 26-án hívei Ungváron bankettet adtak a tiszteletére. A Rusinszskói Magyar Hírlap, a magyar pártok hivatalosa szerint a bankett „Rusinszskó összes ruszinjainak első nagy politikai demonstrációja” volt. [Uo. 1921. VII. 29.] A bankett után Kaminszki József, a Podkarpatszka Ruszi Földműves Szövetség ügyvezetője felszólította a többi pártot, hogy alakítsanak egységes frontot, lépjenek koalícióba az autonómia megvalósítása, a szojm összehívása, a ruszin határkérdés megoldása, a nyelvről, az államjogi orientációról stb. folytatott viták rendezése érdekében. 1921. október – 1924. március Zhatkovych távozása után közel két és fél éves időszak következett, amikor nem neveztek ki új kormányzót, Ehrenfeld alkormányzói minőségben intézte az ügyeket. A lakosságot a leginkább a pénzbevéltetés, a földreform, a beszolgáltatások, az állampolgárság rendezése, a munkalehetőség biztosítása, a csehszlovák–román határkiigazító bizottság tevékenysége foglalkoztatta, melynek feladata a két ország közötti végleges határok megállapítása volt. Településcserére egyetlen alkalommal került sor, amikor 1921. június 25-ével Nagypalád Nagytárnáért cserébe Kárpátaljához került. Lehetővé vált a kishatárforgalom Románia és Magyarország felé.

A magyar pártok (Rusinszskói Magyar Jogpárt, a Rusinszskói Öslakosság Autonóm Pártja, az Országos Keresztényszocialista Párt, valamint az Országos Kisgazda, Földműves és Iparos Párt helyi szervezete, korabeli szóhasználatul „rusinszskói kerülete”) elsősorban a pártszövetség, az állami hivatalvállalás, az adózás, a magyar oktatásügy kérdéseire figyeltek. Problémát okozott, hogy az egykori Ung megyét a csehszlovák közigazgatás megosztotta Kárpátalja és Szlovénia között. A kialakult helyzet lényegét jól érzékelteti a Rusinszskói Magyar Hírlapból vett idézet: „Az Ung megyei kérdés állandóan foglalkoztatja a közvéleményt, jóllehet egyelőre a régi értelemben vett egységesítésről nem lehet szó. Van egy mozgalom, melynek célja az egész Ung megyének Rusinszskóhoz csatolása, ezzel ellentétben áll a másik mozgalom, mely Ung megyét Szlovénia javára szeretné kiegészíteni.” [Uo. 1921. VII. 21.] Itt csak közigazgatási értelemben vett egységesítésről volt szó. A ruszin pártok viszont nemzetiségi alapon tartottak igényt szlovákiai területekre, az autonóm terület határát a Poprádig akarták kiterjeszteni. A közigazgatás tekintetében a fontosabb változás, hogy 1921. október 15-től életbe lépett a belügyminiszter augusztus 26-án kelt rendelete, melynek értelmében Podkarpatszka Rusz három részre (zsupára) tagolódott: 1. Ungi zsupa, székhely: Ungvár (ungvári, perecsenyi, nagybereznai, szerednyei járások, Ungvár város), 2. Beregi zsupa, székhely: Munkács (munkácsi, latorcai, alsóvereckei, szolyvai, felvidéki, mezőkaszonyi, tiszaháti járások, Munkács és Beregszász város), 3. Máramarosi zsupa, székhely: Huszt (ideiglenesen azonban Nagyszőlős, amíg Husztban nem fejeződött a hivatali negyed építése) (huszti, técsői, taracközi, nagybocskói, rahói, dolhai, ökörmezői, nagyszőlősi járások). 1923. január 31-ével a Mezőkaszonyi járás megszűnt, Mezőkaszony, Heteny, Beregsom, Zápszony, Kisharangláb a Beregszászi; Kis- és Nagydobrony az Ungvári; Bátyu, Barkaszó, Bótrágy, Szernye, Csongor, Rafajnaújfalu a Munkácsi járáshoz került. Az

1923. június 7-én kelt 113. számú kormányrendelet szabályozta Kárpátalján a közigazgatási hatóságok működését, illetékességét, az augusztus 7-i 171. számú kormányrendelet (kihirdetve augusztus 18-án) pedig a kárpátaljai települések jogviszonyát (kiterjesztette a szlovenszkói községi választásokról szóló 1919. január 31-én kelt 75. számú törvény hatályát). Ungvár és Munkács rendezett tanácsú városok maradtak, Beregszászt viszont nagyközséggé fokozták le.

Az autonomista mozgalomnak Beneš kárpátaljai látogatása adott újabb lendületet 1921. december végén. Részlet a miniszterelnök ungvári beszédéből: „Én autonomista vagyok. Felfogásom s az önök felfogása között csupán tempóbeli különbség van. Mert én fokozatosan kívánom az autonómiát kiépíteni.” [Idézi: Ruszinszkói Magyar Hírlap , 1922. I. 4.] Újévi prágai beszédében T. G. Masaryk köztársasági elnök így fogalmazott: „A kárpátaljai polgárságot rá kell nevelni a közigazgatásra, és ki kell művelni.” [T. G. Masaryk: Nemzeti feladatok. In: Politikai gondolatok . Ford. Donner Pál. Prager Könyvkiadó Vállalat, Bratislava, 1935. 212–213. p.] Januárban minisztertanács ülésen vitatták meg Kárpátalja közigazgatásának átszervezésével összefüggő kérdéseket. A minisztertanács megszüntette a területen a katonai közigazgatást, és napirendre tűzte a községi és parlamenti, valamint a szojm- (az alkotmány szerint a leendő ruszinszkói parlament) választások kiírásának kérdését. Márciusban Prágában tárgyaltak a kárpátaljai politikai pártok a tartományt illető kormányprogramról. A megbeszélésen ruszin, magyar és zsidó pártok, valamint a Kommunista Párt egyaránt részt vettek. Ez volt az első és utolsó alkalom, hogy a tartományt érintő kérdésben a pártok ilyen széles körben képviseltették magukat. Az elfogadott közös nyilatkozat kimondta, hogy a kormány törvénytelenül jár el, amikor Kárpátalja ügyében a szojm összehívása nélkül akar dönteni, valamint sérelmezte, hogy: „Az ideiglenes határt a ruszin nép részvétele nélkül az Ung folyóban állapították meg, minek következtében a ruszin népet két részre szakították szét, s az egyikben elválasztották Ruszinszkótól és hozzácsatolták Szlovénkóhoz.” Szükséges, hogy „Ung megyének déli és nyugati része, valamint Zemplén megye is közigazgatási tekintetben még a szojm összehívása előtt Ruszinszkóhoz csatoltassék.” [Ruszinszkói Magyar Hírlap , 1922. III. 29.]

A szövetségi gondolat jegyében a köztársasági agrárpárt, a földműves-szövetség, a munkapárt, az autonóm földműves párt és a néppárt a cseh agrárpárttal kötött megállapodás alapján egységes földműves pártba tömörült. A Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt elnökévé Kaminszki Józsefet választották meg. A párt tárgyalásokat kezdeményezett Antonín Švehla miniszterelnökkel, aminek eredményeképpen 1923. november 18-án Podkarpatszka Rusz új kormányzójává nevezték ki a párt vezetőségének egyik tagját, Anton Beszkidet. Az alkormányzó a cseh Antonín Rozsypal miniszteri tanácsos lett.

A Ruszinszkói Magyar Pártok Szövetségének álláspontját a munkácsi „magyar nemzeti kongresszus” (1923. május 6.) záró határozata így fogalmazta meg: „Meg vagyunk győződve arról, hogy e területen a ruszin nép szimpátiájával találkozó politikának helyes utat csak az a ruszin politikai pártvezér találta és találhatja meg, aki az egész őslakossággal összefogva küzd e terület részére a békeszerződésben is biztosított, nem ruszin, hanem ruszinszkói autonómia megvalósításáért, amelyet mi is az első perctől zászlónkra írtunk”. [Uo . 1923. V. 10.] A konszenzus megszületése után az azt tető alá hozó Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt szinte azonnal meghasonlott. A tagság egy része úgy döntött, hogy belép a Csehszlovák Köztársasági Földműves (Agrár) Pártba, s a továbbiakban annak podkarpatszka ruszi tagozataként fognak tovább működni. Az ellenzék – a volt Ruszinszkói Földműves Szövetség (Kaminszki-párt) és Autonóm Ruszin Földműves Párt (Mocskos-párt) tagjai – megalakították az Autonóm Földműves Szövetséget, melynek legfőbb programpontja az autonómia

követelése volt. A párt elnökévé Iván Mocskost, ügyvezetőjévé Iván Kurtyákot választották. A politikai főtitkár Bródy András lett. Már ezzel az új felállással tartották meg Kárpátalján az első parlamenti választásokat 1924. március 16-án (pótválasztások Csehszlovákiában). [Ezenkívül 1925-ben, 1929-ben és 1935-ben voltak parlamenti választások Kárpátalján, immár együtt az ország egészével.] A kommunisták fölényes győzelmet arattak, a 9 képviselő és 4 szenátor közül hatan kerültek ki soraikból. [A kárpátaljai kommunista párt felhívását a ruszin autonómiával, a magyarság érdekvédelmével kapcsolatban a Munkás Újság tette közzé 1925. IX. 23-i számában.] A kárpátaljai képviselők és szenátorok első felszólalásaikban az autonómia valóra váltását, az autonóm terület földrajzi és néprajzi értelemben vett határainak megállapítását követelték. [Ebben az időszakban dolgozta ki alkotmánytervezetét a választásokon a magyar listát adó párt – Oslakosok Autonóm Pártja – és egyben a Ruszinszkói Magyar Pártszövetség elnöke, Árky Ákos. A mintát „a Horvát–Szlavón–Dalmát autonómia történelmi alakja” adta. L. Árky Ákos: A ruszinszkói magyarság és Ruszinszkó autonómiája. Sylvester Rt., Budapest, 1927.] 1926. február – 1928. júliusA közhangulat érezhető felélénkülése követte a nyelvtörvény [A Csehszlovák Köztársaság nyelvtörvénye (1920. február 29-én, 122. sz.), a Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevelének (1929. február 29., 121. sz.) kiegészítése. A hivatalos nyelvhasználati jogot a „nemzeti és nyelvi kisebbségekre nézve” a 20 százalékos határhoz kötötte. A 6. § szerint: „A Ruszinszkó számára létesítendő országgyűlésnek fenntartatik az a jog, hogy a nyelvkérdést ezen területen a csehszlovák állam egységével összeegyeztethető módon szabályozza. Amíg ez a szabályozás nem történt meg, ezen törvény alkalmazandó, azonban ezen terület különleges nyelvi viszonyainak tekintetbe vételével.” Szövegét magyarul l.: A kisebbségek nyelvi jogai. Kiadta és magyarázó bevezetéssel ellátta: a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája. Prága, 1926. 35–39. p.] végrehajtási rendeletének [1926. február 3., 17. sz. A 14. cikk: „Nemzeti és nyelvi kisebbség alatt a törvény és e rendelet értelmében a Csehszlovák Köztársaság ugyanazon, de az államnyelvtől különböző nyelvű állampolgárai értetnek, akikből az utolsó népszámlálás hivatalosan közzétett eredménye szerint a köztársaság egy bírósági eljárásban legalább 20 százalék lakik.” A 100. cikk 1. bekezdése: „Míg Ruszinszkóra nézve a nyelvkérdést saját országgyűlése nem fogja szabályozni, rá nézve is érvényesek ezen rendelet határozatai.” Uo. 47–108. p.] megjelenését 1926 februárjában. A kárpátaljai pártok értelmezése szerint a rendelet „kisebbségi nyelvnek” deklarálja a ruszint, holott annak az államnyelvvel egyenrangúnak kellene lennie. Ismét a Központi Orosz Nemzeti Tanács lett a hangadó, amely február 8-i ungvári gyűlésén erőlesen tiltakozott a nyelvtörvény ellen, felhívta a politikai szervezeteket, az országgyűlési képviselőket a ruszin lakosság autonóm nyelvi jogainak védelmére. A tiltakozási hullámot felerősítette a közigazgatás tervezett reformja. A Tanács kárpátaljaszerte plakátokat ragasztatott ki, amelyeken a kormány javaslatával szemben autonómiát követelt, felhívta a településeket, hogy válasszanak küldötteket egy általános nemzeti tiltakozó gyűlésre. A ruszin pártok a hónap végén Huszton tartott közös gyűlésén egységesen követelték Kárpátalja határainak a Poprádig való kiterjesztését. A kárpátaljai magyar ellenzéki pártok is csatlakoztak a ruszinok autonomista mozgalmához. [OL, K. 428. (MTI konyomatos hírek), 707. csomó. 1926. II. 16.] A Magyar Nemzeti Párt februári prágai értekezlete viszont alapjában egyetértett a kormány elképzelésével, azzal a megkötéssel, hogy a közigazgatási területeket, amelyek létesítését a reformtervezet előírja, a volt magyar vármegyék határainak megfelelően rendezzék, a kárpátaljai szojmban a magyar nemzeti kisebbség létszámának arányában vehessen részt. [Uo . 1926. II. 25.] 1926. június 4-én megszületett a 84. sz. kormányrendelet, amely kimondta a három ruszinszkói zsupa (ungi, beregi, máramarosi) összevonását. Kárpátalja parlamenti képviselői egységesen állást foglaltak a terület nagyzsúpává alakítása ellen, mert az az autonómia megadásának újabb elodázását jelenti. „Mindaddig, amíg életbe nem lép Ruszinszkó autonómiája, amíg nem hívják össze az

autonóm szojmot és nem állapítják meg a végleges határokat, nemcsak idő előttinek, hanem törvényellenesnek is tartjuk a mai megyei szervezet megváltoztatását." [Ruszinszkói Magyar Hírlap , 1926. VI. 14.] A kormányrendelet azonban július 1-jei hatállyal életbe lépett, Podkarpatszka Rusz „nagyzsupa” lett Munkács székhellyel. A helyi igazgatási szervek működését az 1926. július 2-án kelt 106. sz. kormányrendelet szabályozta (Szlovenszkóban a 385/922. sz.). A székhely megváltoztatása hatalmas hullámokat kavart, a két város, Munkács és Ungvár között megindult a versengés az elsőségért. A korabeli diskurzusok, politikai csatározások legfőbb témájává vált a közigazgatási reformtörvény előkészítése körüli viták mellett. Közben megszületett a [Kárpátorosz] Autonóm Földműves Szövetség autonómiatervezete Földesi Gyula alelnök, nyomdatulajdonos megfogalmazásában. [Földesi Gyula: Az autonóm Kárpátoroszország államjogi vázlata . Földesi Gyula Könyvnyomdája, Uzhorod, 1927. – Pataky Tibor államtitkár egy későbbi miniszterelnökségi ülésen (Budapest, 1939. március 18.) kijelentette: „a Földesi-féle javaslat” „természetesen itt Budapesten készült”. L. Egyed István hagyatékában a Kárpátaljai önkormányzatra vonatkozó javaslatok, hozzászólások, törvénytervezetek stb. (Egyed-iratok). MTA Kézirattár, Ms 10-734/25.] A tervezet a beligazgatás, a nyelv-, a vallás és a közoktatásügy területén kívánta a törvényhozási és a végrehajtási autonómiát. „A kárpátaljai oroszok vitán kívül Kőrösmezőtől a Tátráig, a Fehér-Tiszától a Poprád folyóig laknak. Tehát ezen határok között elterülő földnek önkormányzatra van joga. Miután azonban ezen területen egyéb nemzetek is, zipserek, keleti szlovákok és magyarok is laknak, mi ezen föld részére területi, politikai autonómiát követelünk, mely megilletné az összes itt élő nemzeteket, nem csak az oroszokat. Számolunk továbbá azzal, hogy autonóm területünk egy igen értékes és kulturált része fekszik nyugaton s azért a vezető szerepet szívesen megosztanók országrészünk nyugati kultúrgócponjaival, sőt fővárossá is az ekként megnagyobbított autonóm területünk legnagyobb és legelső városát, Kassát akarjuk nyilvánítani.” Ruszinszkó és „a most még Kelet-Szlovenszkó néven ismert Nyugat-Ruszinszkó részére az ottani ethnografiai megoszlásra való tekintettel szükségesnek tartjuk”, hogy „6 orosz, 2 szlovák, 2 magyar és 1 német járásfőnökség (zsupánátus) s azonkívül járásfőnökségi (zsupánátusi) jogkörrel felruházott Kassa főváros és 8, esetleg több rendezett tanácsú város lenne megszervezve mint közigazgatási egységek. Hasonló tagozódás szerint állítanók föl a pénzügyigazgatóságokat, tanfelügyelőségeket, törvényszékeket és egyéb intézményeket [...] A zsidókat ezen felállításunkban nem vettük tekintetbe [...] Tekintettel azonban a zsidó vallású polgárainknak bizonyos vallási érdekeire, hajlandók vagyunk a kormányzói hivatal kebelén belül egy, a törvény által meghatározott jogkörrel felruházott zsidó ügybiztost alkalmazni.” Magyar oldalról az Országos Keresztényszocialista Párt kassai szervezetének vezetősége határozatban mondta ki, hogy „rokonszenvvel fogadja a Ruszinszkóból kiindult mozgalmat, mely szerint ezen autonóm területet a Tátráig, a Poprád folyóig terjesszék ki és ezen terület fővárosa Kassa legyen, mely területen az uralkodó ruszin nép mellett a kisebbségek jogai is teljességben érvényesülnek.” [Ruszinszkói Magyar Hírlap , 1927. III. 23.] 1928. július 1-jén Csehszlovákiában életbe lépett a közigazgatási reformtörvény (1927. július 14., 125. sz.). [Szövegét magyarul l. A közigazgatás szervezéséről és az országos, valamint a járási választásokról szóló törvények ismertetése. A vonatkozó törvények, rendeletek és joggyakorlatok alapján kiadja a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája. Concordia Könyvnyomda és Kiadóvállalat. Bratislava-Pozsony, [1927]. 12–56. p.] Podkarpatszka Rusz a köztársaság többi területeinek mintájára szervezett tartomány, a székhely Ungvár. Az egységes közigazgatás kétszintes: tartományi (országos) és járási hivatalok végzik az ügyintézt. [Az 1927. július 14-i 126. sz. törvény rendelkezett az országos és járási képviselőtestületi választások rendjéről. Uo . 12–56. p. Az állami hivatalok hatásköre módosult: az 1928. december 18-án kelt 186. sz. és 187. sz., valamint az 1936. december 5-én kelt 150. sz. kormányrendeletekkel. Kárpátalján járási és tartományi választásokat 1928-ban és 1935-ben (községi választásokat

1923-ban, 1926-ban, 1931-ben és 1935-ben) tartottak.] Kárpátalján viszont az 1927. július 15-i 103. sz. kormányrendelet értelmében az országos elnök mellett továbbra is van kormányzó. Az Országos Hivatal elnökét 1928. augusztus 1-jével nevezték ki Antonin Rozsypal addigi alkormányzó személyében, aki 1937. január 1-jei nyugdíjazásáig maradt állásban; ezután a tisztséget nem töltötték be ismét csak az autonómia oly sokszor emlegetett „közlegő bevezetése” miatt. Az elnöki teendőket ettől kezdve Jaroslav Mezník addigi országos alelnök látta el az új fordulatig.

1932 – 1934

A 20-as évek második felében, a 30-as évek elején a hangadó autonomista ruszin párt az Autonóm Földműves Szövetség vagy Kurtyák-párt volt, amely rendszeres anyagi támogatásban részesült a magyar kormányzat részéről. A hivatalos magyar kormányzat a 20-as években a Társadalmi Egyesületek Szövetségének Központján, a 30-as években közvetlenül a miniszterelnökségen és a külügyminisztériumon keresztül juttatott pénzek révén gyakorolt befolyást a Felvidéken a magyar politizálásra. Kárpátalján önálló politikai erőként szerepeltek a kiskisgazdák és a keresztényszocialisták, illetve külön támogatásban részesültek a szepességi németek és Kurtyák pártja (majd Bródy is). Kárpátalja finanszírozási különállását a két világháború közötti időszakban végig megőrizte. [L. erről részletesen: Angyal Béla . A csehszlovákiai magyarság anyaországi támogatása a két világháború között. In: Regio , 2000/3. 133–178. p. A különállás a párttevékenységre is vonatkozott. Az Egyesült Magyar Párt 1936. június 21-i érsekújvári alakuló ülésén például Hokky Károly így fogalmazott: „A kárpátaljai országos magyar pártszövetség részéről ünnepélyesen jelentem be csatlakozásunkat az egységes politikai vezetés kimondásához és elfogadásához annak biztosítottága mellett, hogy Kárpátalja eddig elismert és gyakorolt belső adminisztratív és szervezeti autonóm önállóságát továbbra is az egységes keretben minden vonatkozásban fenntartja.” L. Kárpáti Magyar Hírlap , 1936. VI. 25.] „A hivatalos kormányzati politika két évtizeden keresztül hol nyílt, hol titkos eszközökkel arra törekedett, hogy a szláv népek közötti közeledést megakadályozza, illetve a nyelvi, vallási különbségeket elmélyítse, és ezzel megingassa az államot. Ehhez igyekezett felhasználni a szlovák és a ruszin autonómia-törekvéseket.” [Angyal Béla i. m . 135. p.] Gömbös Gyula magyar miniszterelnök részére 1934. november 24-i keltezéssel készített bizalmas jelentésben például ez állt: „Kurtyák Iván huszti rutén képviselő halálával [1933. január 2.] a Magyarországhoz való csatlakozás gondolata meggyengült a rutén nép között.” A „rutén földön” az alábbi három mozgalom él: 1. „pravoszláv nagyorosz mozgalom”. Ezt „görögkeleti pravoszláv papok” és „nagyorosz emigránsok” irányítják. A leventéhez hasonló intézménybe tömörítik az ifjúságot, az irányítók közt sok a volt cári tiszt. Fő törekvésük az Oroszországhoz való csatlakozás. 2. „ukrán-kisorosz mozgalom”. Különösen az értelmiség és a tanulóifjúság körében terjed. Célja az önálló ukrán államon belül egyesíteni az összes „kisoroszt”. 3. „kommunista mozgalom”, ami a leginkább a szegény nép körében elfogadott. „[...] egy esetleges későbbi időpontbani népszavazásnál a magyarhű lakosság kisebbségbe kerülhet”. [OL, K. 28. (Miniszterelnökség), 156. csomó, 322. tétel.] Megítélésem szerint az „öslakos egység” gondolatának szorgalmazása is azt szolgálta, hogy a magyarok természetes hajlandósága mellett a többi nemzetet is Magyarország felé hajlítsák (nem utolsósorban területi megfontolásból). [L. pl. Korláth Endre nyilatkozatát a Kárpáti Magyar Hírlap nak (1936. január 17.) az elfogadott retorika érzékeltetésére: „Kárpátalján nemcsak a magyar nemzeti gondolatot, de a szélesebb körű öslakos gondolatot is képviseljük. – Azt a gondolatot, mely bennünket az évszázadok óta együtt élő többi kárpátaljai néppel összeköt s melynek jegyében családilag és szellemileg annyira összeforrtunk, hogy a világháború utáni légkörben is csak mesterségesen, csak erőhatalommal sikerült bennünket ideig-óráig szétválasztani, de ma már

– úgy érzem – ismét egyek vagyunk mindazokban az általános kérdésekben, amik Kárpátalja közjogi, gazdasági és kulturális helyzetéből adódtak. – Nekünk szélesebb körű és az egész Kárpátaljára kiterjedő oszlakos gondolatot azzal megbontani, hogy kifejezetten bárhogy vesszük, mégiscsak szűkebb körű magyar nemzeti alapra helyezkedni nem szabad! – Nekünk inkább áll érdekünkben e föld népeinek oszlakos egysége politikailag és gazdaságilag is, mert ez nagyobb erőt jelent az annyira szent magyar egység gondolatánál is [...] Kárpátalja autonómiáját csakis az oszlakos egység harcolhatja ki. Már pedig többek között ez is a legfőbb feladatunk."] A gazdasági válság időszaka az irredenta mozgalmak megerősödését hozta (illetve a zsidóság a fasizmus térnyerése miatt szervezett tiltakozó megmozdulásokat, bojkottálta a német árukat stb.). 1932 júniusában a Magyar Nemzeti Párt kárpátaljai kerületének beregszászi gyűlésén Korláth Endre pártelnök, parlamenti képviselő (a magyarországi támogatások kárpátaljai közvetítője [Angyal Béla i. m. 150. p.]) kijelentette: „minden jó szándékú ember a béke érdekében a [béke]szerződések revízióját tartja szükségesnek". [OL, K. 428., 711. csomó. 1932. VI. (nap nincs feltüntetve)] 1933 áprilisában Bródy András (Ruszinok Autonom Földműves Szövetsége) képviselő parlamenti beszédében kifejtette: „mi ruszinok [...] minden körülmények között kívánjuk a határrevíziót, mert a Tisza-völgyről és a Máramaroszigetről mi sohasem mondunk le." Nincs semmi oka, hogy támadjuk a magyarokat, a magyar kultúrát, mert „Podkarpatszka Ruszban ők épp úgy küzdenek autonóm jogaink megvalósításáért, mint mi magunk is." Kárpátaljára stratégiai szempontból volt szükség: elválasztani Magyarországot és Lengyelországot, megteremteni a kapcsolatot Romániával. [Kárpáti Magyar Hírlap , 1933. V. 19.] 1934 októberében Ungváron politikai nagygyűlést tartott a magyar pártszövetség „az összetartás, a közös célért küzdés, a testvéries együttműködés demonstrálására." A megfogalmazott követelések között szerepelt az autonómia megadása. Korláth Endre terjedelmes beszámolójában többek között elmondta: lehetségesnek tartaná „a Kárpátalján szórványban élő magyarság és a békéscsabai szlovákok kicserélését". Ez ügyben felkereste Szeberényi Lajos békéscsabai evangélikus esperest, aki a terv ellen erősen tiltakozott. [Uo . 1934. X. 19.; Magyarság (Bp.), 1934. XI. 8.] Ezzel szemben 1933 márciusában Munkácsen tartottak közös értekezletet Kárpátalja cseh és ruszin parlamenti képviselői és szenátorai a magyarországi revizionista mozgalom felerősödésével kapcsolatban. A határozatból: „A podkarpatszka ruszi nép többségét képviselő szenátorok és képviselők a legerélyesebben tiltakoznak a békeszerződések bármilyen irányú revíziója ellen [...] Podkarpatszka Rusz népe sohasem fogja tűrni, hogy ezt a területet bármilyen más államhoz csatolják és szabadságukat, ha kell, életükkel is megvédelmezzik." [Az Oslakó , 1933. III. 26.] Hasonló álláspontot foglalt el a Központi Orosz Nemzeti Tanács is. [Kárpáti Magyar Hírlap , 1933. VI. 2.] Júniusban a ruszin pártok Ökörmezőn a Szabadság emlékműnél tartottak tiltakozó gyűlést „Magyarországnak és szövetségeseinek a demokrácia és a Csehszlovák Köztársaság területei ellen szövődő merényletével szemben." [Az Oslakó , 1933. VI. 25.] 1935. december – 1937. októberIdőközben, 1933. június 15-én meghalt Anton Beszkid, Kárpátalja kormányzója, s ezzel újra kormányzóválság állt be. Eduard Beneš külügyminiszter kárpátaljai útja alkalmával 1934. május 3-án Ungváron tartott beszédében kijelentette: „az autonómia ügye súlyos pénzügyi kérdést jelent", „Podkarpatszka Rusz először a republikáé és aztán az idevaló népé." [Idézi: Kárpáti Magyar Hírlap , 1934. V. 6–8.] 1935 februárjában Konstantin Hrabár személyében kinevezték Kárpátalja (harmadik) kormányzóját. Év végén, röviddel Beneš köztársasági elnökké választása után, a helyi sajtó képviselői előtt bejelentette: küszöbön áll az autonómia életbe léptetése, az előkészítő munka megindul; „nagy részben Kárpátalja őslakossága pártjainak felfogásától, magatartásától függ, hogy milyen lesz az autonómia alapja, s hogy mire és miként fog felépülni [...] ennek érdekében a különböző pártok közti ellentéteknek a lehetőség szerint kisebbedniük kell". [Az Oslakó , 1936. I. 4.] Ismét a felfokozott várakozások időszaka következett el. [A kárpátaljai sajtó konkrét dátumot is emlegetett: 1936. szeptember 15.] Hamarosan kiderült azonban, hogy

a kormány csupán a kormányzó és hivatala hatáskörét kibővítő törvénytervezetet, „részleges autonómiát” készít elő. Hrabár, valamint a kárpátaljai képviselők és szenátorok hosszas tárgyalásokba kezdtek Milan Hodža miniszterelnökkel. A kormány a pártokat is felszólította a véleményadásra. A Központi Orosz Nemzeti Tanács 1936 augusztusában terjesztett be memorandumot Prágának; a követelések: 1. minden hatalom azonnal menjen át a kormányzó kezébe, 2. a „kisorosz” nyelvet tegyék meg hivatalosnak, 3. haladéktalanul kezdjék meg a szojmvasztás előkészítését, 4. csatolják Podkarpatszka Ruszhoz a jelenleg Szlovéniahoz tartozó ruszinlakta területeket (Szobráncot, Nagykapost, Királyhalmecet, Nagymihályt, Tőketerebest, Varannót, Homonnát, Mezőlaborcot, Szinnát, Sztropkót, Giráltot, Eperjest, Bártfát, Kisszebent, Ólublót, Szepesófalut). [OL, K. 28., 156. csomó, 322. tétel. Csatlakozott a kárpátaljai autonómia-mozgalomhoz az Eperjesi Ruszin Nemzeti Tanács is. L. Kárpáti Magyar Hírlap , 1936. IX. 11.]

Novemberben Kárpátalja történelmében először ültek közös asztalhoz a ruszin, a nagyorosz és az ukrán irányzat képviselői, hogy egységes állásfoglalásban követeljék az autonómiát. Az ülésen elfogadták a Központi Orosz Nemzeti Tanács autonómia-tervezetét. A Tanács képviselőiben Mihajlo Brascsajko, Bródy András és Kaminszki József a tervezetet 1937 márciusában adta át a miniszterelnöknek. „Podkarpatszka Rusz határai Lengyelország, Románia és Magyarország felé egybeesnek a Csehszlovák Állam határaival. Nyugati végleges határát a Csehszlovák Nemzetgyűlés és Podkarpatszka Rusz Szojmjának közös bizottsága fogja megállapítani [...] Az Ung folyótól nyugatra eső terület azon politikai járásait, amelyek népességében az 1910., 1919., 1921. és 1930. években tartott népszámlálások eredményeinek átlaga szerint az oroszok (rutének, ruszinok, rusznákok, gör. kath. vagy pravoszlávok) abszolút többségben vannak, már ezen törvény alapján életbe lépése után azonnal Podkarpatszka Rusz területéhez kell csatolni.” (3. §) Ahol ugyanők „relatív többségben vannak, de az illető járás népességének felét meg nem haladják, népszavazást kell tartani.” (4. §). [Szövegét magyarul l.: Kárpáti Magyar Hírlap , 1937. II. 26.; II. 28.; III. 2.; III. 5.; III. 7.; III. 10.; III. 12.]

Prága ezt a tervezetet elvetette. 1937. június 26-án a parlament megszavazta a kormányzói jogkört szabályozó 172. sz. törvényt, amely október 8-án lépett életbe. Hrabár kormányzó sajtótájékoztatón kijelentette: „Tudom, hogy a törvény életbe léptetése nem az autonómia megvalósulása, de jelentős előrehaladás annak érdekében. Hangsúlyozom: az autonómia nem nemzeti, hanem területi autonómia, mely nem egy nemzeté, hanem mindnyájunké, akik e földön lakunk, nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül, a magyaroké is, a zsidóké is! Az autonómiát nem monopolizálhatja senki! Most a munka ideje következik. Tőlünk függ, hogy mikor és hogyan valósul meg az autonómia, mely teljes szabadságot jelent.” [Az Oslakó , 1937. XI. 6.; Kárpáti Magyar Hírlap , 1937. XI. 7.]

Október 28-án Beneš köztársasági elnök prágai ünnepi beszédében (a köztársaság alapításának 19. évfordulóján) így fogalmazott: „A Podkarpatszka Rusz önkormányzatáról szóló törvény e napokban első fázisában már életbe lépett. A távolabbi lépések bizonyára nem túlságosan távoli időben fognak történni s ezekben meghatározzák ennek a területnek különleges viszonyai szerint a további fejlődést. [...] Ennek az államnak a kormánya tudatában van mind kötelezettségeinek, mind erejének, amellet ki fog tartani evolúciós módszerei mellett.” [OL, K. 428., 716. csomó. 1937. X. 28.]

Mindezeket az eseményeket a magyar pártok úgy élték meg, hogy „Kárpátalján az őslakos ruszinok az utóbbi időben légmentesen elzárkóztak a magyarságtól [...] A közös és életbevágó ügyeket, mint amilyen az autonómia is, a magyarság nélkül készülnek elintézni.” [L. Kerekes István (Egyesült Magyar Párt) nyilatkozatát a Kárpáti Magyar Hírlap ban, 1936. X. 24.]

Az EMP kárpátaljai kerületének 1937. szeptemberi beregszászi gyűlésén elhangzott: magyarnak csak az tekinthető, aki nem támogat a magyarság ellen irányuló törekvést, politikai irányzatot, továbbra is meg kell maradni az ellenzéki úton, ezért a párt nem fogadja el a kormányzói hatáskörrel hozott törvényt. [Kárpáti Magyar Hírlap , 1937. IX. 10.]

1938 nyarára, a külpolitikai tényezőktől is befolyásolva, megérett a (magyar) nemzeti autonómia

követelésének gondolata. [„Nemzeti önkormányzatot a magyarságnak – Szlovénia és Kárpátalja autonómiájának keretében!" Kárpáti Magyar Hírlap , 1938. VII. 7.; „ha Kárpátalja területi autonómiájának ügyét nélkülünk akarják megoldani, elöterbe tolul a nemzeti autonómia kérdése, mint amely a kárpátaljai, nemkülönben a szlovákiai magyarság önkormányzati törekvéseinek jobban megfelel." Uo . 1938. VII. 10.; az EMP hivatalos álláspontja: „a nemzeti önrendelkezés elvi álláspontján állunk. [...] A nemzeti eszme követeli, hogy Szlovákia és Kárpátalja területén a nemzeti önkormányzat érvényesüljön. [...] Az egyes nemzetek saját önkormányzatukat országgyűlésük által gyakorolják. - Az itteni magyarság ezt a hatalmi jogkört Szlovákia és Kárpátalja keretében a magyarlakta területen gyakorolja." Budapesti Hírlap , 1938. VIII. 27.] Halványan jelentkezett viszont egy új felfogás az ifjabb nemzedék körében, miszerint „legfontosabb teendő az új kisebbségi közértelmiség kinevelése [...]. Meg akarja teremteni a kultúrkapcsolatokat a Csehszlovákiában élő szláv nemzetiségekkel", nyilvános gyűléseket nem „politikai, pláne pártpolitikai célzattal vagy programmal, hanem csak tudományos helyzetfelismerés és ismertetés célzatával" kell rendezni. „A fiatalság kitart politikamentessége mellett, tudva, hogy számára ez a legideálisabb út a kisebbségi magyarság létérdekeinek és kulturális értékeinek mindennapi munkával való megvédésénél." [L. Estók Gyula, a Kárpátaljai Magyar Akadémikusok [foiskolai és egyetemi hallgatók] Egyesületének elnöke, a Széchenyi Mozgalom vezetéségi tagja nyilatkozatát a Kárpáti Magyar Hírlap ban, 1935. X. 8.]

1938. október – 1940. augusztus

A szeptemberi események döntő mozzanata, hogy Kárpátalján új lendületet vett az ukrán szervezkedés. Létrejött az Ukrán Népi Védegyelet, illetve megalakult az Első Ukrán Központi Nemzeti Tanács. A komáromi tárgyalások megkezdése előtti napon, október 8-án ez a tanács és a Központi Orosz Nemzeti Tanács megalakította Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsát, amely első memorandumában kinyilatkoztatta, hogy magát az önrendelkezéssel és önkormányzattal bíró összes ruszin terület egyetlen törvényes képviselőjének tartja, s küldöttséget menesztett Prágába, hogy tárgyaljon az autonóm kormány megalakításáról. Másnap Jan Syrový miniszterelnök lemondatta Hrabár kormányzót, helyébe Iván Párkányit nevezte ki (korábban a köztársasági elnök személyes tanácsadója volt a ruszin ügyekben, október 4-e óta pedig a podkarpatszka ruszi ügyek minisztere). A tisztséget egy napig tölthette be. Október 11-én a cseh-szlovák minisztertanács beleegyezését adta a podkarpatszka ruszi autonóm kormány kinevezéséhez. Az autonóm kormány hivatalos neve ekkor: Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa. Miniszterelnök: Bródy András (az Autonóm Földműves Szövetség elnöke). Bródy Ungváron kijelentette: kormánya minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy egységes szabad államban egyesítse a ruszin területeket a Poprádtól a Tiszáig. Megbízottait elküldte Berlinbe, Komáromba és Budapestre is. A szintén kormánytag Fenczik István, „a feketeinges kárpátorosz fasiszták" vezetője szerint „Munkáctól Kamcsatkáig az oroszország egységes", a „Poprádtól a Tiszáig terjedő területekről senkinek se engednek át egy tapodtat sem." [Idézi: Kárpáti Magyar Hírlap , 1938. X. 25.] A Ruszin Nemzeti Tanács népszavazást követelt a terület sorsáról.

Október 26-án Bródyt hazaárulás vádjával letartóztatták, a cseh-szlovák kormány lemondatta többek között Fenczik István minisztert, Syrový Avgusztin Volosint nevezte meg az új miniszterelnöknek. Volosin kijelentette, hogy ragaszkodik az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács határozata értelmében Kárpáti Ukrajna etnográfiai integritásához, a néprajzi határokhöz, elutasítja a népszavazást. J. Tiso oldalán személyesen jelen volt november 2-án a bécsi Belvedere-kastélyban, ahol kihirdették a tengelyhatalmak döntőbíróági határozatát. Podkarpatszka Rusz területéből 1523 km² (az országrész 21,1 százaléka) Magyarországhoz

került. Volosin kárpátukrán államát, melynek új központja Huszt lett, a hitleri Németország konzuli képviselő fenntartásával ismerte el. A gyakorlati jelentőségtől megfosztva, 1938. november 22-én Prágában jóváhagyták a Podkarpatszka Rusz autonómiájáról szóló alkotmánytörvényt (a törvénytárban kihirdetve december 16-án 328. számmal). [Sbírika zákonu a narizení státu cesko-slovenského. Rocník 1938. Částka 109. Vydána dne 16. prosince 1938. Obsah: (328. a 329.) 328. Ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi. – 329. Vyhláška o uplném znení predpisu o autonomii Podkarpatské Rusi.] A kárpátaljai magyarok abban bíztak, hogy beleszólásuk lesz a dolgok menetébe. A Kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács közleményéből (Munkács, 1938. október 11.): „Dr. Korbély Endre vezetőnk ott van Komáromban! Magyarok! Hisszük, hogy nem fogunk csalódni várakozásunkban! A kárpátaljai magyarságnak meg kell kapnia mindent, amit az ezeréves magyar juss, az e földet számunkra szenteltté tett magyar vér, termővé tett magyar verejték alapján megilleti. Addig is azonban, amíg részvételünkkel és hozzájárulásunkkal döntés történik jövőnk felett, arra kérünk mindnyájukat, hogy keményen és tántoríthatatlanul bár, de fegyelmetlenül legyetek helyeteken.” [Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. X. 12.] Korbély visszatér Kárpátaljára, s helyette R. Vozáry Aladár várja, hogy szóba álljanak vele. Beszámolójából: „Teleki miniszter úrral közöltem bejelentéseinket, és átnyújtottam a kárpátaljai magyarság néprajzi határaitra vonatkozó álláspontunkat. Bejelentésünk természetesen megértésre talált a magyarországi delegáció részéről, de hivatalos tárgyalásokon való részvételünkre azért sem kerülhetett sor, mert alig egy-két perc múlva – mint köztudomású – megszakadtak a két ország delegátusai közti tárgyalások.” [Uo. 1938. X. 19.] A magyar hazához való visszatérés euforikus érzése mellett megjelent egy másféle hang is.

Miről is van szó? Az első világháború után megszületett egy addig nem létező politikai terület, amely ezután különböző hivatalos neveken futott az épp aktuális rendszer függvényében. Ha volt erdélyi, felvidéki regionális tudat, ez Kárpátalján nem létezett. A kárpátaljiság gondolata viszont meglepően gyorsan teret nyert, amihez elsősorban a magyarok ragaszkodtak (a ruszin elképzelések a csehszlovákiai ruszinok egyesítését célozták meg). Nem kívántak közösködni semmiben a felvidékiekkel, noha az utóbbiak retorikájában a Felvidékről beszélés magában hordozta a kárpátaljai magyarokról való gondolkodást is, de ebben előfordult a disszonáns lekicsinylés is. Már említettem, hogy a kárpátaljai magyarok önálló pártpolitikát folytattak, külön finanszírozást kaptak Magyarországról, s aminek a kifejtésére itt nem volt alkalom: külön társadalmi egyesületi szervezetet, színi kerületet, labdarúgó-szövetséget stb., saját egyházat akartak [1939-ben megtörtént a visszarendeződés, általában az 1919 előtti hovatartozásnak megfelelően.] (1922-ben megalakult a Kárpátaljai Református Egyházkerület, 1930-ban a kárpátaljai római katolikus püspöki adminisztrátúra; 1937-ben, amikor a csehszlovák kormány és a Vatikán közötti megállapodás értelmében a munkácsi és az eperjesi egyházmegyék kikerültek az esztergomi püspök joghatósága alól, az egyébként magyarbarát Sztojka Sándor munkácsi görög katolikus püspök azt nyilatkozta: „A Csehszlovák Köztársaság határait most már a ruszin lakosság számára a szentatya is megszentelte és megáldotta.” [OL, K. 428., 716. csomó. 1937. IX. 10.]) Ahogy közelebb került a magyar remények megvalósulása, a Kárpáti Magyar Hírlap így írt: „a kárpátaljai magyarságot nem lehet többé mint nemzeti kisebbséget emlegetni, mert a magyarság itt és egész Csehszlovákiában egy nemzetcsoporthoz tartozik”. [Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. IX. 16.] Az első bécsi döntés nyomán viszont kialakult egy virtuális terület a trianoni és a bécsi határok között, ahol a magyarság a magyar időkben végig érezhetően sérelmi hangot is megütött az „anyaország” részéről tapasztalt megkülönböztetés miatt. Magyarország mindent megtett Kárpátalja egészének visszaszerzése érdekében. 1938 őszén Kozma Miklós irányításával diverziót szerveztek az ún. „Rongyos Gárda” bevetésével, melynek tagjai között számos nyilas is volt. [A kérdés történetét l. Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós.

Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941). II. k. PolgART, Budapest, 2000. 549–572. p. Kozma Miklós volt a Kárpátalja Kormányzóság második kormányzói biztosa, az első pedig az a Perényi Zsigmond báró, akinek döntő befolyása volt a csehszlovák idoszakban a Kárpátaljára irányuló anyagi támogatásokról való döntésekben. Angyal Béla i. m. 143. p.] Bár az akciót hivatalosan leállították, a határincidensek továbbra is folytatódtak. [Találunk erre utalásokat az MTI-jelentésekben is. OL, K. 428., 732. csomó; illetve foglalkozott vele a helyi sajtó.]

A döntő események március közepén zajlottak. Közismert ebben a német magatartás szerepe. Az időpontról Ormos Mária azt írja, hogy Juhász Gyula nyomán eddig úgy tudtuk, a katonai akció 15-én indult meg, de Kozma kéziratos naplójából valószínűsíthető, hogy a valóságban már március 13-án elkezdődött. [Uo . 594. p.] Fontos adalék, hogy ezt a második verziót támasztják alá a honvéd vezérkari jelentések, melyek szinte óráról órára követik az eseményeket március 20. késő délutánig, amikor a beavatkozás lezárult. A ruszinlakta területeket a vármegyerendszertől elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű Kárpátaljai Kormányzóság egyesítette. Külön érdekessége ennek a területnek, hogy nem voltak mindenütt szabályosan meghúzott határok, és pedig amiatt, mert néhány esetben egy adott település két közigazgatási területhez is tartozhatott. Így például Ungvár a kormányzóság és ezen belül az ungi közigazgatási kirendeltség székhelye, valamint Ung vármegye székhelye is volt, Munkács pedig a kormányzóság beregi kirendeltségének székhelye és a Beregszász székhelyű Bereg vármegyének is része volt. Tanügyigazgatás tekintetében a határ akár az iskolaépület fala is lehetett; tannyelvtől függően a kassai, a szatmárnémeti vagy a kárpátaljai tankerülethez tartozott. [A kérdésre vonatkozó törvények és rendeletek elemzését I. Fedinec Csilla: Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938–1944 között. In: Magyar Pedagógia , 1996/4. 367–375. p.] Siménfalvy Árpád, Ung vármegye és Ungvár thj. főispánja a hivatalát elfoglaló Tomcsányi kormányzói biztost üdvözlő beszédében így fogalmazott: „amint a magyarság és a ruszinság az elnyomás éveit alatt közös erővel harcolt jogaiért és együvé tartozónak érezte magát, úgy nem emelhető ma sem kínai fal a ruszinság lakóhelyének, Kárpátalja közigazgatási területe és a vármegyei közigazgatás tevékenysége közé. A magyarságot és a ruszinságot egymáshoz közelebb kell hozni.” [OL, K. 28., 45. csomó, 96. tétel.] Az időszak hosszasan vajdó autonómia-tervezete Teleki Pál nevéhez fűződik. 1939. március 18-tól, amikor a miniszterelnök hivatalában a kérdésről az első értekezletet tartotta, 1940. augusztus 5-ig, amikor visszavonta a parlament elé terjesztett törvényjavaslatot a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról, s ezzel a kérdés véglegesen a süllyesztőbe került, hosszúságos és kilátástalan küzdelem folyt. [1939. április 4-i minisztertanácsi határozat értelmében „az egyes szakminisztériumok a kárpátaljai területtel összefüggő kérdésekben a M. E. II. ügyosztályát megkeresni tartoznak, amelynek tisztviselői a ruszinszói autonómia elokészítése, gyakorlati keresztülvitele és amely ügyosztálynak a szóban forgó terület viszonyai felül a megfelelő személyi és tárgyi ismeretei vannak.” OL, K. 28., 45. csomó, 100. tétel. Kósa Kálmán VKM miniszteri osztályfőnök bizalmas magánleveléből az ügyosztályt vezető Pataky Tibor államtitkárhoz (1939. XI. 16.): „Valahogy úgy érzem, hogy a hivatalos nemzetiségi politikánk és annak gyakorlati kivitele nincs egymással összhangban. Alsó hatóságaink sokszor olyan intézkedéseket tesznek, amelyek szöges ellentétben vannak a felülrol hangoztatott elvekkel. [...] az egész visszacsatolt részekben, beleértve Kárpátalját is, éppen nemzetiségi vonatkozásban állandóan olyan nehézségekbe ütközöm, amelyeket legjobb akarat mellett is alig tudok és tudunk legyozni. Ezekbe a kérdésekbe mindenki beleszólási jogot vindikál magának és minden intézkedésre hivatott emberünket állandóan fűrják.” OL, K. 28., 138. csomó, 272. tétel.] A kérdés vitája két alapvető szinten zajlott: a nyilvánosság előtt és a miniszterelnökségi megbeszéléseken.

Nyilvánosnak tekinthetők a nyomtatásban megjelent vélemények, [A Kárpátalja két világháború közötti történetére vonatkozó dokumentumgyűjteményhez (Fedinec Csilla , TLA Kv. 2987. 435 p.) eddig a következő szövegeket sikerült felderíteni (a megjelenés sorrendjében): Ferdinandy Mihály: Magyarország és Kárpátalja. In: Magyar Nemzet , 1939. III. 22.; Konratovics Irén: A ruszin probléma végleges megoldása előtt. In: Magyar Nemzet , 1939. III. 23.; Ferdinandy Mihály: „A ruszin probléma végleges megoldása előtt” Válasz Konratovics Irén levelére. In: Magyar Nemzet , 1939. III. 25. ; Milotay István : Ruszinszko. In: Új Magyarország , 1939. III. 25.; Dr. Szabó Orest : A Ruszinföld autonómiájáról. In: Pesti Hírlap , 1939. IV. 2.; Bölöny József Kárpátalja önkormányzata. In: Magyar Nemzet , 1939. IV. 5.; Milyen legyen Kárpátalja autonómiája? (Illés József, Szántay-Szemán István, Morvay Zsigmond, Ortutay Jeno nyilatkozata). In: Új Magyarország , 1939. IV. 9.; Dr. Egan Imre : Milyen legyen a ruszin autonómia? Ungvár, Miravcsik Könyvnyomda. 1939, húsvét havában.; Dr. Morvay Zsigmond: Milyen legyen a ruszin autonómia? (Válasz Dr. Egan Imre ny. főispán e címen megjelent tanulmányára) Budapest, Buschmann F. utódai könyvnyomda, [1939].; Balogh Arthur Vélemények a ruszin autonómiáról. In: Magyar Kisebbség. 1939. VIII. 1.; Dr. Kaminszky József A magyar–oroszl népi (ruszin) önkormányzata (autonómiája?) In: Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939). Szerk.: Madarász Elemér. II. Felvidék és Kárpátalja. 289–755. p.; Bölöny József: A Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról szóló törvényjavaslat bírálatá. Magyar Közigazgatás Könyvtára. 12. sz. Budapest, 1940.; Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról [1940. január] In: Közigazgatástudomány , 1941/1. 25–29. p.] melyek közös rendezési elve, hogy a „nyomorban és műveletlenségben” élő nép számára – amely szélsőséges meghatározások szerint „nem tekinthető másnak, mint ruszinul beszélő és görög katolikus hitet valló magyarnak”, vagy „hungaroid-katolikus-szláv ötvözet”-nek – elegendő az 1868-as nemzetiségi törvényben leírtak valóra váltása, vagy „ha már mindenáron autonómiában akarjuk látni”, akkor elő kell venni az 1918:X. Néptörvényt. A többség kulturális autonómiában gondolkodott, a lényeg, hogy az ne bontsa meg „a magyar korona ezeréves integritását”.

A határok tekintetében is megfogalmazódott az a gondolat, hogy a vármegyerendszert lehetőleg meg kell tartani. Illés József országgyűlési képviselő szerint „nem a magyarság felé szükségesek az autonómia kiépített sáncái [...] mint inkább az idegen érdekek által erősen kihangsúlyozott testvériség szeparatiztikus kísérleteivel szemben”. „Kárpátalja önkormányzatának előkészítésére” – Teleki megfogalmazásában: „beszéljük meg, hogy autonómiát, illetőleg önkormányzatot adunk-e és hogy milyen önkormányzatot adunk ennek a területnek, helyesebben a terület népének” – tartott 1939. március 18-i „bizalmas” értekezleten [Jegyzőkönyvét ld.: Egyed-iratok. MTA Kézirattár, Ms 10-734/25. Egyed István jogászprofesszor volt az, aki Teleki Pál miniszterelnök kérésére a kárpátaljai autonómiával kapcsolatos anyagokat rendezte, maga is több tervezetet jegyzett szerzőként.] jelen volt többek között Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, Tasnádi Nagy András igazságügyminiszter, Csáky István külügyminiszter. Itt fogalmazták meg, hogy elsősorban „kulturális autonómiában” kell gondolkodni, de „területi elv” alapján. E tekintetben fontos szerep hárulna a görög katolikus egyházra. A helyi politikai személyiségek közül Bródy Andrást kellene helyzetbe hozni. Imrédy elmondta, hogy 1938 szeptemberében tárgyalt Bródyval, aki „felvetette a kérdést, hogy hajlandók vagyunk-e Kárpátalja csatlakozása esetén bizonyos autonómiát adni? Akkoriban azt a kijelentést tettem előtte, hogy igen, azonban akkor sem precizíroztuk a dolgot, hanem igyekeztünk inkább homályban tartani, de mondom, határozottan elhangzott az ígéret, hogy autonómiát adunk nekik. Hozzá kell azonban tennem, hogy ez természetesen attól feltételezetten történt, hogy önkéntes csatlakozás lesz, tehát egy ilyen elfoglalásszerű

csatlakozás, ami szerintem lényegesen változtat a helyzeten és a korábbi ígéretek alól erkölcsileg minket tulajdonképpen fel is ment." A további fejleményekkel elégedetlen, a ruszin ügyet hüen képviselő, horvát típusú autonómiában gondolkodó Bródyt végül mellékvágányra állították. A később az első kormánybiztosnak kinevezett Perényi már ezen az értekezleten kijelentette: „igaz, hogy biztattuk őket autonómiával és csináltunk tervezeteket is, de ezt a csehekkel szemben csináltuk". Teleki szavai a soros tervezetet megvitató 1940. április 25-i miniszterelnökségi értekezleten: [Jegyzőkönyvét ld.: Uo. Ms 10-734/20.] „a mi segítségünkkel jöttek létre és részben itt is szerkesztődtek – magunk között vagyunk, ma már beszélhetünk róla – azok az autonómia-javaslatok és követelések, amelyekkel Kárpátjának, Ruszinszónak népe Csehszlovákiával szemben előállott." A miniszterelnök szerint ez erkölcsi felelősséggel is jár a kérdés végleges megoldása tekintetében.

Teleki azonban maga is megtapasztalhatta azt az ellenirányú törekvést, amit az egyik tervezettel kapcsolatban megjegyzett: „hibája, hogy nagyon látszik a védekezés az önkormányzat ellen." [Uo . Ms 10-734/17.] A miniszterelnök maga sem helyeselt egy horvát-típusú autonómiát, [Horvátország királyság volt, „szerződéses viszonyban" élt együtt az országgal, ezzel szemben Kárpátja „mindenkor integráns része".] fő elvnek tartotta a magyar alkotmánynak való megfelelést. A politikai erőviszonyok nem kedveztek a gyakorlati megvalósításnak, és eléggé nyilvánvalónak látszik a katonai körök közbelépése is, tekintettel a második világháború kitörésére. A tervezet parlamenti visszavonása után a kérdés ilyen formában többé nem került napirendre.